

**MJERENJE KOMPLEMENTARNOSTI I SLIČNOSTI STRUKTURE
ROBNE RAZMJENE BOSNE I HERCEGOVINE UNUTAR CEFTA-E, S
POSEBNIM NAGLASKOM NA REPUBLIKU SRBIJU I REPUBLIKU
SRPSKU**

**MEASUREMENT OF COMPLEMENTARITY AND SIMILARITY OF
THE STRUCTURE OF THE TRADE IN GOODS OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA WITHIN CEFTA, WITH SPECIAL EMPHASIS ON
THE REPUBLIC OF SERBIA AND REPUBLIKA SRPSKA**

Pregledni znanstveni članak

*Goran Četojević ma**

Sažetak

Bosna i Hercegovina (BiH) se nalazi na prekretnici svog razvoja, s fokusom na putu prema članstvu u Europskoj uniji (EU). Od 2015. godine, BiH je ostvarila značajan napredak potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s EU, usvajanjem Reformskog plana za 2018-2020. i dobivanjem dozvole za izvoz mliječnih proizvoda u EU. Međutim, postavlja se pitanje izvozne konkurentnosti BiH i spremnosti zemlje za pristupanje EU. Analiza izvozne konkurentnosti BiH u odnosu na zemlje članice CEFTA-e (Srednjoevropski sporazum o slobodnoj trgovini) je ključna. Unatoč sličnom bruto domaćem proizvodu (BDP) po glavi stanovnika, BiH se suočava s izazovima u održavanju konkurentnosti na tom tržištu. Iako postoji nedostatak istraživanja o CEFTA-i nakon 2012. godine, naznačuje se da su zemlje ovog sporazuma više usmjerene na trgovinske odnose s EU nego međusobne trgovinske veze, zbog želje da se pridruže EU. Zaključno, BiH mora raditi na poboljšanju izvozne strukture i diverzifikaciji proizvodnje kako bi ostvarila konkurentnost u CEFTA-i i ispunila svoj cilj pristupanja EU.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, izvozna konkurentnost, EU članstvo, CEFTA, Reformski plan i diversifikacija izvoza.

** Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Majke Jugovića 4, 78000 Banja Luka, Bosna i Hercegovina, e-mail: goran.cetojevic@gmail.com*

Abstract

Bosnia and Herzegovina (BiH) finds itself at a turning point in its development, with a focus on its path towards European Union (EU) membership. Since 2015, BiH has made significant progress by signing the Stabilization and Association Agreement with the EU, adopting the Reform Agenda for 2018-2020, and obtaining permission to export dairy products to the EU. However, questions arise about BiH's export competitiveness and readiness for EU accession. Analyzing BiH's export competitiveness compared to CEFTA (Central European Free Trade Agreement) member countries is crucial. Despite a similar per capita Gross Domestic Product (GDP), BiH faces challenges in maintaining competitiveness in that market. While there is a lack of research on CEFTA beyond 2012, there are indications that member countries prioritize trade relations with the EU over intra-CEFTA trade due to their desire to join the EU. In conclusion, BiH must work on improving its export structure and diversifying production to achieve competitiveness within CEFTA and fulfill its goal of EU accession.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, export competitiveness, EU membership, CEFTA, Reform Agenda, and export diversification.

1. UVOD

Nakon dužeg perioda, Bosna i Hercegovina (BiH) se nalazi na ključnom trenutku svog razvoja, s fokusom na putu ka članstvu u Evropskoj uniji (EU). Od 1. juna 2015. godine, BiH je postigla značajan napredak potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, usvajanjem Reformskog plana za 2018-2020. godinu i dobijanjem odobrenja za izvoz mliječnih proizvoda u EU. Međutim, postavljaju se pitanja o izvoznoj konkurentnosti BiH i ekonomskoj spremnosti za članstvo u EU. U ovom kontekstu, cilj nam je analizirati izvoznu konkurentnost BiH, posebno u odnosu na zemlje članice CEFTA-e (Srednjoevropski sporazum o slobodnoj trgovini). Ovo je važno kako bismo procijenili situaciju BiH u odnosu na zemlje CEFTA-e, gdje vlada režim slobodne trgovine. CEFTA je odabrana zbog sličnih ekonomskih vrijednosti u poređenju s drugim evropskim zemljama. Kada pogledamo bruto domaći proizvod (BDP) po glavi

stanovnika, primjećujemo manje razlike među zemljama CEFTA-e. U 2020. godini, najviši BDP po glavi stanovnika imala je Crna Gora, a zatim Srbija, BiH, Albanija i UNMIK, dok je Moldavija imala najniži BDP po glavi stanovnika. CEFTA (Srednjoevropski sporazum o slobodnoj trgovini) osnovale su 1992. godine Mađarska, Poljska i bivša Čehoslovačka. Slovenija se pridružila 1996. godine, a zatim su se Rumunija, Bugarska, Hrvatska i Makedonija pridružile u narednim godinama. Nakon što je Češka pristupila EU 2004. godine, Mađarska, Poljska, Slovačka i Slovenija su se povukle iz CEFTA-e i pridružile EU. U 2006. godini, preostale zemlje CEFTA-e, uključujući BiH, Srbiju, Albaniju, Crnu Goru i Moldaviju, pregovarale su o promjenama i proširenju CEFTA-e, poznate kao CEFTA 2006, koja je stupila na snagu u julu 2007. godine. Nakon 2012. godine, istraživanja na ovu temu su retka. Prema Petreskom (2023), razlozi za to uključuju relativno novo stanje sporazuma (samo četiri godine starog), manji kapacitet za istraživanje zemalja CEFTA-2006 u poređenju sa originalnim članicama CEFTA-e i percepciju da su ove zemlje više usmjerene na trgovinske odnose s EU nego na trgovinske odnose međusobno, zbog želje da se pridruže EU.

Zaključno, ovaj rad će istražiti izvoznu konkurentnost BiH, upoređujući je sa zemljama članicama CEFTA-e. Koristiće se modifikovani Balassa RCA indeks i sektorski specifični bilateralni koeficijenti intenziteta trgovine (SBTX) kako bi se dobili uvidi u bilateralnu konkurenciju. Analiza će se fokusirati na deset vodećih kategorija izvoza u poređenju sa drugim članicama CEFTA-e, s posebnim naglaskom na podatke o Republici Srbiji. Svi podaci će biti prikupljeni sa web stranice Vanjskotrgovinske komore BiH i obrađeni od strane autora.

2. ANALIZA TRGOVINSKIH ODNOSA BIH U CEFTA-I OD 2020 DO 2022

Kao što je ranije navedeno, BiH je postala članica CEFTA-e 2007. godine. Nakon što su Rumunija i Bugarska napustile CEFTA-u 2007. i Hrvatska 2013. godine, preostale članice CEFTA-e bile su sljedeće zemlje: BiH, Srbija, Crna Gora, Albanija, Makedonija, Moldavija i Kosovo (na prvo kao dio Srbije, kasnije kao UNMIK). U ukupnom izvozu BiH u 2022., izvoz u zemlje CEFTA-e iznosio je oko 15,5% ukupnog izvoza, što je manje u odnosu na 2021.. BiH najviše trguje sa zemljama EU, a prema podacima iz

prošle godine obim je iznosio 69,5% ukupnog izvoza., a zatim slijedi trgovina sa zemljama CEFTA-e u iznosu od 15,4% (Tabela 1).

Tabela 1. Ukupan obim, izvoza i uvoza Bosne i Hercegovine

	2021.			2022.		
	Obim	Uvoz	Izvoz	Obim	Uvoz	Izvoz
EU	68,2%	66,1%	71,9%	69,5%	68,5%	71,2%
CEFTA	14,9%	14,3%	16,1%	15,4%	15,4%	15,5%
EFTA	5,0%	6,8%	1,9%	3,8%	5,0%	1,8%
Ostalo	11,8%	12,8%	10,1%	11,3%	11,1%	11,6%

Izvor: dobiveni od strane autora korištenjem podataka sa Vanjskotrgovinska komora BiH

U kontekstu analize trgovinskih odnosa sa zemljama članicama CEFTA-e, BiH ima konstantan negativan ukupni saldo (Tabela 2). Ako uzmemo u obzir agregatno stanje za posljednje 3 godine, vidjet ćemo da BiH ima negativan saldo u iznosu od preko 2 milijarde. (Tabela 3).

Tabela 2. Trgovinski odnosi BiH sa zemljama CEFTA-e u periodu od 2020. do 2022. godine (u 000 KM)

Država	Moldavija	Albanija	UNMIK	Makedonija	Crna Gora	Srbija	Godina
Uvoz	1.665	6.404	8.729	152.466	48.202	1.799.815	2020
Izvoz	3.001	47.980	160.729	102.278	290.263	814.472	
Obim	4.666	54.384	169.458	254.744	338.465	2.614.287	
Balans	1.336	41.576	151.999	-50.187	242.062	-985.343	
Uvoz	1.716	7.152	7.913	147.424	80.263	2.007.101	2021
Izvoz	3.062	50.722	124.157	103.310	310.762	849.846	
Obim	4.778	57.874	132.070	250.734	391.024	2.856.948	
Balans	1.346	43.570	116.243	-44.113	230.499	-1.157.255	
Uvoz	1.821	11.978	14.681	148.460	62.091	2.133.816	2022
Izvoz	2.900	47.001	150.913	125.157	286.586	816.113	
Obim	4.721	58.980	165.595	273.617	348.676	2.949.928	
Balans	1.079	35.023	136.232	-23.303	224.495	-1.317.703	

Izvor: dobiveni od strane autora korištenjem podataka sa Vanjskotrgovinska komora BiH

Prema Tabeli 2 vidi se da najveći obim trgovine BiH ima sa Republikom Srbijom, međutim saldo je također konstantno negativan u

prethodne tri godine. Konstantan pozitivan saldo BiH ima sa Crnom Gorom, UNMIK-om i Albanijom, Makedonija negativan ili u padu, dok je trgovina sa Moldavijom zanemarljiva. Kao što je prikazano u tabeli 3, u trgovinskim odnosima sa Srbijom poništava se ukupan pozitivni saldo ostvaren sa 3 zemlje na kraju. U tabeli 3 prikazana je prosječna vrijednost pokrivenosti uvoza izvozom u posljednje 3 godine.

Tabela 3. Trgovinski odnosi BiH sa zemljama CEFTA-e u periodu 2020 - 2022. (u 000 KM) - zbirni bilans

Država	Ukupno za period od 2020. do 2022. godine				
	Uvoz	Izvoz	Obim	Balans	Pokrivenost
Srbija	5.940.732	2.480.431	8.421.163	-3.460.301	41,93%
Crna Gora	190.556	887.611	1.078.167	697.055	483,67%
Makedonija	448.350	330.745	779.095	-117.605	73,83%
UNMIK	31.323	435.799	467.122	404.476	1479,37%
Albanija	25.534	145.703	171.237	120.169	616,93%
Moldavija	5.202	8.963	14.165	3.761	172,60%

Izvor: dobiveni od strane autora korištenjem podataka sa Vanjskotrgovinska komora BiH

Prema Tabeli 3, BiH ima više nego pozitivan saldo u poređenju sa Crnom Gorom, Albanijom i Kosovom, a stopa pokrivenosti je znatno iznad 100% u prosjeku u prethodne tri godine. Odnos izvoza i uvoza u odnosima sa Srbijom i Makedonijom je ispod 100%, a pokrivenost u proseku u prethodne tri godine iznosi 41,93% i 73,83%. Također, BiH ima pokrivenost od preko 100% u prosječnom iznosu za posljednje tri godine sa Moldavijom. Međutim, kada se posmatra apsolutna vrijednost, ukupan pozitivni saldo u odnosima sa četiri zemlje u kojima je pokrivenost preko 100% iznosi 1.225.461.000 KM, dok samo sa Srbijom; BiH ima negativan saldo u posljednje tri godine u iznosu od 3.460.301.000 KM. Ako tome dodamo negativan saldo u odnosu na Makedoniju, dolazimo do iznosa od - 2.352.445.000 KM u posljednje tri godine. Ako posmatramo po sektorima (prema Carinskoj tarifi BiH), BiH je u 2020. godini izvezla ukupno 30 različitih tarifa, po carinskim tarifama zemalja CEFTA-e. Najviše se izvozi pod tarifnim br. 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi u procentu od 32,92%, zatim tarifni br. 72 - Gvožđe i čelik u iznosu od 20,18%, tarifni br. 44 - Drvo i

proizvodi od drveta; drvenog uglja sa 7,75%. Vrijednosti svih ostalih tarifa su ispod 5%. Što se tiče ukupnog uvoza u 2020. godini, BiH je uvezla proizvode koji potpadaju pod 37 različitih tarifa. U procentualnim vrijednostima BiH je najviše uvezla proizvode pod tarifnim br. 16 - Preparati od mesa, ribe, ljuskara, mekušaca ili drugih vodenih beskičmenjaka u količini od 25,38%, zatim po tarifnom br. 17 – Šećeri i proizvodi od šećera u iznosu od 24,75%, tar.br. 19 - Proizvodi na bazi žitarica, brašno, škrob ili mlijeko; konditorskih proizvoda (16,78%) i tar.br. 15 - Masti i ulja životinjskog ili biljnog porijekla i proizvodi njihovog razlaganja; pripremljene jestive masti; voskovi životinjskog ili biljnog porijekla (11,30%). Sve ostale stope ne prelaze vrijednost preko 3%.

3. ANALIZA KOMPARATIVNE PREDNOSTI KORIŠTENJEM MODIFICIRANOG RCA INDEKSA

U analizi komparativnih prednosti korist ćemo podatke iz 10 vodećih izvoznih carina u zemlje CEFTA za 2020. godinu. U tom kontekstu ćemo objasniti analizu za svaku zemlju.

Republika Srbija.

Najveći obim trgovine BiH je u odnosima sa Srbijom, međutim, ovaj odnos je u posljednje tri godine konstantno negativan sa ukupno preko 3 milijarde. Prvih deset izvoznih carina u Srbiji za 2020. godinu su: 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi, 72 - Gvožđe i čelik, 44 - Drvo i proizvodi od drveta; drveni ugljen, 84 - Nuklearni reaktori, kotlovi, mašine i mehanički uređaji i uređaji; i njihovi dijelovi, 76 - Aluminiij i proizvodi od aluminiija, 48 - Papir i karton; proizvodi od papirne mase, papira ili kartona, 39 - Plastične mase i proizvodi od plastike, 30 - Farmaceutski proizvodi, 08 - Jestivo voće i orašasti plodovi; kora od agruma ili dinje, 73 - Proizvodi od željeza i čelika. Ove tarife čine 70% ukupnog izvoza u Srbiju.

Tabela 4. SBTX indeks za 10 vodećih tarifa u poređenju sa Srbijom u 2020. godini

SBTX za 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi	4,15
SBTX za 72 - Gvožđe i čelik	2,27
SBTX za 44 - Drvo i proizvodi od drveta; ugalj	0,96
SBTX za 84 - Nuklearni reaktori, kotlovi, mašine i mehanički uređaji i uređaji; i njihovi dijelovi	0,54
SBTX za 73 - Proizvodi od željeza i čelika	0,60
SBTX za 48 - Papir i karton; proizvodi od papirne mase, papira ili kartona	1,29
SBTX za 76 - Aluminiј i proizvodi od aluminiјa	0,50
SBTX za 30 - Farmaceutski proizvodi	2,42
SBTX za 39 - Plastične mase i plastični proizvodi	0,98
SBTX za 08 - Jestivo voće i orašasti plodovi; kora agruma ili dinje	2,45

Izvor: računica autora

Prema tabeli 4 BiH ima komparativnu prednost u 5 od 10 proizvoda koji se najviše izvoze. Najveća komparativna prednost je u izvoznj tarifi br. 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralnih voskova, (4,15) dok je najniža komparativna prednost u izvozu tarifnog br. 84 - Nuklearni reaktori, kotlovi, mašine i mehanički uređaji i uređaji; i njihovi dijelovi (0,54).

Albanija

Što se tiče trgovinskih odnosa BiH i Albanije, vidimo da je BiH u posljednje tri godine ostvarila suficit u trgovini sa Albanijom u iznosu od 120.169.000 KM. Prvih deset izvoznih carina u Albaniji za 2020. godinu su: 72 - Gvožđe i čelik, 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi, 44 - Drvo i proizvodi od drveta; drveni ugalj, 24 - Duvan i prerađeni nadomjesci duhana, 21 - Razni prehrambeni proizvodi, 04 - Mlijeko i drugi mliječni proizvodi; jaja peradi; ptičja jaja; prirodni med; jestivi proizvodi životinjskog porijekla, koji nisu navedeni niti uključeni na drugom mjestu, 66 - Kišobrani, suncobrani, štapovi za hodanje, bičevi i njihovi dijelovi, 48 - Papir i karton; proizvodi od papirne mase, papira ili kartona, 19 - Proizvodi na bazi žitarica, brašno, škrob ili mlijeko; konditorski proizvodi i 64 - Obuća, gamaše i slično; dijelovi takvih članaka. Ukupno ovih 10 izvoznih carina predstavlja

86% ukupnog izvoza u Albaniju u 2020. Koristeći SBTX indeks u tabeli 4 prikazani su rezultati u poređenju sa Albanijom.

Tabela 5. SBTX indeks za 10 vodećih tarifa u poređenju sa Albanijom u 2020.

SBTX za 72 - Gvožđe i čelik	4,50
SBTX za 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi	2,80
SBTX za 44 - Drvo i proizvodi od drveta; ugalj	2,43
SBTX za 24 - Duvan i prerađene zamene za duvan	20,48
SBTX za 21 - Razni prehrambeni proizvodi	12,02
SBTX za 04 - Mlijeko i drugi mliječni proizvodi; jaja peradi; ptičja jaja; prirodni med; jestivi proizvodi životinjskog porijekla, koji nisu navedeni niti uključeni na drugom mjestu	5,24
SBTX za 66 - Kišobrani, suncobrani, štapovi, bičevi i njihovi dijelovi	23,13
SBTX za 48 - Papir i karton; proizvodi od papirne mase, papira ili kartona	1,06
SBTX za 19 - Proizvodi na bazi žitarica, brašno, škrob ili mlijeko; konditorskih proizvoda	3,20
SBTX za 64 - Obuća, gamaše i slično; dijelovi takvih članaka	0,26

Izvor: računica autora

Prema tabeli 5 BiH ima indeks veći od 1 od 9 od 10 proizvoda. Najveću konkurentsku prednost ima izvozna tarifa br. 66 - Kišobrani, suncobrani, štapovi za hodanje, bičevi i njihovi dijelovi, zatim 24 - Duhan i gotove zamjene duhana. Indeks je manji od 1 po tarifnom br. 64 - Obuća, gamaše i slično; dijelova takvih artikala, a minimalna prednost u izvoznoj tarifi br. 48 - Papir i karton; proizvodi od papirne mase, papira ili kartona.

Crna Gora

BiH ima pozitivan trgovinski bilans u odnosu na Crnu Goru u posljednje 3 godine, a BiH je ostvarila drugi najveći obim (1.078.167.000 KM). Prvih deset izvoznih carina u Crnoj Gori za 2020. godinu su: 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi, 28 - Neorganske hemikalije; organska i neorganska jedinjenja plemenitih metala, metala retkih zemalja, radioaktivnih elemenata i izotopa, 72 - Gvožđe i čelik, 04 - Mleko i drugi mlečni proizvodi; jaja peradi; ptičja jaja; prirodni med; jestivi proizvodi životinjskog porijekla, koji nisu navedeni niti uključeni na drugom mjestu, 76 - Aluminiј i proizvodi od

aluminija, 73 - Proizvodi od željeza i čelika, 84 - Nuklearni reaktori, kotlovi, mašine i mehanički uređaji i uređaji; i njihovi dijelovi, 64 - Obuća, gamaše i slično; dijelovi takvih proizvoda, 85 - Električne mašine i oprema i njihovi dijelovi; Aparati za snimanje ili reprodukciju Aparati; televizijski aparati za snimanje ili reprodukciju slike i zvuka, te dijelovi i pribor za takve artikle, 39 - Plastične mase i plastični proizvodi. Ove tarife čine 68% ukupnog izvoza u Crnu Goru.

Tabela 6. SBTX indeks za 10 vodećih tarifa u poređenju sa Crnom Gorom u 2020. godini

SBTX za 28 - Neorganske hemikalije; organska i anorganska jedinjenja plemenitih metala, rijetkih zemnih metala, radioaktivnih elemenata i izotopa	2,32
SBTX za 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi	1,90
SBTX za 72 - Gvožđe i čelik	2,01
SBTX za 04 - Mlijeko i drugi mliječni proizvodi; jaja peradi; ptičja jaja; prirodni med; jestivi proizvodi životinjskog porijekla, koji nisu navedeni niti uključeni na drugom mjestu	10,29
SBTX za 73 - Proizvodi od željeza i čelika	1,53
SBTX za 84 - Nuklearni reaktori, kotlovi, mašine i mehanički uređaji i uređaji; i njihovi dijelovi	0,43
SBTX za 39 - Plastične mase i plastični proizvodi	0,89
SBTX za 85 - Električne mašine i oprema i njihovi dijelovi; Aparati za snimanje ili reprodukciju Aparati; televizijski aparati za snimanje ili reprodukciju slike i zvuka, te dijelovi i pribor za takve artikle	0,56
SBTX za 76 - Aluminij i proizvodi od aluminija	1,12
SBTX za 64 - Obuća, gamaše i slično; dijelovi takvih članaka	0,40

Izvor: računica autora

U odnosu na Crnu Goru u 6 od 10 tarifa BiH ima konkurentsku prednost, a najveću u tarifi br. 04 - Mlijeko i drugi mliječni proizvodi; jaja peradi; ptičja jaja; prirodni med; jestivi proizvodi životinjskog porijekla, koji nisu navedeni niti uključeni na drugom mjestu (10,29). Kod ostalih tarifa BiH ima prednost, ali ona nije izražena, malo je iznad 1. U 4 od 10 tarifa BiH nema konkurentsku prednost, a najniži indeks je kod tarife br. 64 - Obuća, gamaše i slično; dijelovi takvih artikala (0,40).

UNMIK

Sa UNMIK-om ili Republikom Kosovo, BiH ima pozitivan trgovinski bilans u posljednje tri godine; međutim, iznos nije prevelik, iako je veći nego u odnosima sa Albanijom i Moldavijom (467.122.000 KM). Prvih deset izvoznih tarifa u UNMIK-u za 2020. godinu su: 72 - Gvožđe i čelik, 16 - Preparati od mesa, ribe, ljuskara, mekušaca ili drugih vodenih beskičmenjaka, 04 - Mleko i drugi mlečni proizvodi; jaja peradi; ptičja jaja; prirodni med; jestivi proizvodi životinjskog porijekla, koji nisu navedeni niti uključeni na drugom mjestu, 44 - Drvo i proizvodi od drveta; drveni ugljen, 30 - Farmaceutski proizvodi, 85 - Električne mašine i oprema i njihovi dijelovi; Aparati za snimanje ili reprodukciju Aparati; televizijski aparati za snimanje ili reprodukciju slike i zvuka, te dijelovi i pribor za te proizvode, 15 - Masti i ulja životinjskog ili biljnog porijekla i proizvodi njihovog razlaganja; pripremljene jestive masti; voskovi životinjskog ili biljnog porijekla, 24 - duhan i prerađene zamjene duhana, 84 - nuklearni reaktori, kotlovi, mašine i mehanički uređaji i uređaji; i njihovi dijelovi, 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi i ove tarife čine 80% ukupnog izvoza u UNMIK.

Tabela 7. SBTX indeks za 10 vodećih tarifa u poređenju sa UNMIK-om u 2020.

SBTX za 72 - Gvožđe i čelik	7,16
SBTX za 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi	0,34
SBTX za 16 - Proizvodi od mesa, ribe, rakova, mekušaca ili drugih vodenih beskičmenjaci	16,15
SBTX za 44 - Drvo i proizvodi od drveta; ugalj	0,64
SBTX za 04 - Mlijeko i drugi mliječni proizvodi; jaja peradi; ptičja jaja; prirodni med; jestivi proizvodi život. porijekla, koji nisu navedeni niti uključeni na drugom mjestu	9,67
SBTX za 30 - Farmaceutski proizvodi	3,45
SBTX za 15 - Masti i ulja životinjskog ili biljnog porijekla i proizvodi njihovog razlaganja; pripremljene jestive masti; životinjski ili biljni voskovi	2,16
SBTX za 85 - Električne mašine i oprema i njihovi dijelovi; Aparati za snimanje ili reprodukciju Aparati; televizijski aparati za snimanje ili reprodukciju slike i zvuka, te dijelovi i pribor za takve artikle	0,77
SBTX za 84 - Nuklearni reaktori, kotlovi, mašine i mehanički uređaji i uređaji; i njihovi dijelovi	0,46
SBTX za 24 - Duvan i prerađene zamene za duvan	10,08

Izvor: računica autora

U odnosu na UNMIK, BiH ima konkurentsku prednost u 6 od 10 vodećih carina izvezenih u ovu zemlju u 2020. Treba napomenuti da u većini ovih tarifa BiH ima jaku konkurentsku prednost (u 4 od 6 ima indeks veći od 7). Najveći indeks BiH ima u tarifi br. 16 - Proizvodi od mesa, ribe, rakova, mekušaca ili drugih vodenih beskičmenjaka. BiH je u konkurenciji u 4 od 10 vodećih izvoznih carina u UNMIK-u u 2020. godini, a najniži indeks je za tarifu br. 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi (0,34).

Republika Sjeverna Makedonija

U trgovinskim odnosima sa Makedonijom, BiH u posljednje 3 godine ima treću po veličini trgovinsku razmjenu (779.095.000 KM), međutim konačna suma je negativna za BiH (-117.605.000 KM). Prvih deset izvoznih carina u Makedoniji za 2020. godinu su: 72 - željezo i čelik, 04 - mlijeko i drugi mliječni proizvodi; jaja peradi; ptičja jaja; prirodni med; jestivi proizvodi životinjskog porijekla, koji nisu navedeni niti uključeni na drugom mjestu, 16 - Proizvodi od mesa, ribe, ljuskara, mekušaca ili drugih vodenih beskičmenjaka, 17 - Šećeri i proizvodi od šećera, 44 - Drvo i proizvodi od drveta; drveni ugljen, 84 - Nuklearni reaktori, kotlovi, mašine i mehanički uređaji i uređaji; i njihovi dijelovi, 18 - Kakao i proizvodi od kakaa, 48 - Papir i karton; proizvodi od papirne mase, papira ili kartona, 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi, 85 - Električne mašine i oprema i njihovi dijelovi; Aparati za snimanje ili reprodukciju Aparati; televizijski aparati za snimanje ili reprodukciju slike i zvuka, te dijelovi i pribor za te artikle i tarife čine 68% ukupnog izvoza u Makedoniji.

Tabela 8. SBTX indeks za 10 vodećih tarifa u poređenju sa Makedonijom u 2020.

SBTX za 72 - Gvožđe i čelik	2,16
SBTX za 04 - Mlijeko i drugi mliječni proizvodi; jaja peradi; ptičja jaja; prirodni med; jestivi proizvodi životinjskog porijekla, koji nisu navedeni niti uključeni na drugom mjestu	16,70
SBTX za 16 - Proizvodi od mesa, ribe, rakova, mekušaca ili drugih vodenih beskičmenjaka	18,23
SBTX za 17 - Šećeri i proizvodi od šećera	19,13
SBTX za 44 - Drvo i proizvodi od drveta; uglaj	1,16

SBTX za 84 - Nuklearni reaktori, kotlovi, mašine i mehanički uređaji i uređaji; i njihovi dijelovi	0,52
SBTX za 18 - Kakao i kakao proizvodi	12,4 7
SBTX za 48 - Papir i karton; proizvodi od papirne mase, papira ili kartona	1,54
SBTX za 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi	0,47
SBTX za 85 - Električne mašine i oprema i njihovi dijelovi; Aparati za snimanje ili reprodukciju Aparati; televizijski aparati za snimanje ili reprodukciju slike i zvuka, te dijelovi i pribor za takve artikle	0,65

Izvor: računica autora

U trgovinskim odnosima sa Makedonijom BiH ima konkurentsku prednost u 7 od 10 izvoznih carina, au 4 od 10 ima indeks preko 12. Najveći je za tarifu br. 17 - Šećeri i proizvodi od šećera u količini od 19,13. Što se tiče komparativnih nedostataka, BiH nema komparativnu prednost u 3 od 10 izvoznih proizvoda, a najniži indeks je za tarifni br. 27 - Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske tvari; mineralni voskovi (0,47).

4. MJERENJE KOMPLEMENTARNOSTI I SLIČNOSTI STRUKTURE ROBNE RAZMJENE REPUBLIKE SRBIJE I REPUBLIKE SRPSKE

Opšti okvirni sporazum za mir (Dejtonski mirovni sporazum) u Bosni i Hercegovini (BiH) dao je pravo entitetima koji čine BiH da uspostave posebne paralelne odnose sa susjednim zemljama. Tu mogućnost su do sada koristile Republika Srbija i Republika Srpska, kao entitet u BiH. U ovom dijelu radu razmatramo ekonomski aspekt posebnih paralelnih odnosa Srbije i Republike Srpske. Struktura potražnje u Srbiji i Republici Srpskoj je slična, zbog čega smo našu analizu stavili u kontekst Linderove hipoteze. Empirijska analiza je potvrdila da dvije ekonomije imaju visok nivo sličnosti izvoza i da su oštra konkurencija na trećim tržištima. Obje privrede imaju visok nivo diverzifikacije privrede i nizak nivo diverzifikacije izvoza. Prema logici Linderove hipoteze, privrede Srbije i Republike Srpske mogu iskoristiti relativno velike potencijalne mogućnosti ekonomske saradnje povećanjem specijalizacije u proizvodnji, odnosno smanjenjem diverzifikacije privrede i povećanjem diverzifikacije izvoza. To se može

postići inovacijama u razvoju ekonomija i njihovom diferencijacijom. Dejtonski mirovni sporazum omogućio je entitetima koji su sastavni dio BiH da dobiju međunarodno verifikovano pravo na uspostavljanje posebnih paralelnih odnosa sa susjednim državama.* Sam Dejtonski sporazum nije detaljno odredio prirodu i intenzitet paralelnih odnosa sa susjednim zemljama. Entitetima i susjednim zemljama u budućnosti je preostalo da, koristeći sve mogućnosti međunarodnog prava i Dejtonskog mirovnog sporazuma, uspostave paralelne odnose koji će unaprijediti njihovu saradnju i doprinijeti jačanju mira u regionu. Savezna Republika Jugoslavija i Republika Srpska, a kasnije i Republika Srbija i Republika Srpska odlučile su da potpišu Sporazum o specijalnim paralelnim odnosima.* Dobre namjere Dejtonskog sporazuma i Sporazuma o specijalnim paralelnim odnosima nemoguće su bez ekonomskog razvoja. Upravo iz tog razloga, opravdano je postaviti pitanje da li ekonomski odnosi Srbije i Srpske imaju specifičan karakter, imajući u vidu da je Sporazumom predviđena ekonomska saradnja? Da li je njen obim, intenzitet i strukturu prvenstveno determinisala spontana motivacija preduzeća na tržištu ili je na njega utiču osmišljene strategije i politike podsticaja i saradnje koje sprovode institucije dve zemlje?

Danas se privredna saradnja Srbije i Republike Srpske, bez obzira na potpisani sporazum, najčešće razvija spontano, prema motivima i mogućnostima zainteresovanih kompanija. Spontanom delovanjem tržišta, posebno u uslovima kada svaka država, međusobno nezavisno, teži da obezbedi svoje mesto u evropskim integracijama, mala je verovatnoća da će ekonomske strukture Republike Srpske i Srbije biti usklađene na način koji podrazumeva posebne paralelnih odnosa. Pored toga, radi boljeg sagledavanja ekonomskog dometa Sporazuma, podsjetimo da privreda Republike Srpske djeluje u okviru jedinstvenog tržišta BiH, kao i da je saradnja privrede Republike Srpske i privrede Republike Srbije. Republika Srbija ima direktan uticaj na ukupnu ekonomsku saradnju Srbije i BiH. Uticaj na saradnju dvije ekonomije ima i članstvo BiH i Srbije u CEFTA-i i

* Član 3. Ustava BiH: „Entiteti će imati pravo da uspostavljaju posebne paralelne odnose sa susjednim državama u skladu sa suverenitetom i teritorijalnim integritetom Bosne i Hercegovine“.

* Na osnovu Dejtonskog sporazuma, Republika Srbija i Republika Srpska potpisale su 26.09.2006. godine Sporazum o specijalnim paralelnim odnosima. Istog dana kada je ovaj sporazum stupio na snagu, prestao je da važi i Sporazum o specijalnim paralelnim odnosima potpisan između Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske 5. marta 2001. godine u Banjoj Lici.

težnja obje zemlje da postanu članice Evropske unije. Nakon više od 28 godine od potpisivanja Dejtonskog sporazuma ne postoji sistematizovan sadržaj posebnih paralelnih odnosa u oblasti ekonomske saradnje na koje entiteti u BiH imaju pravo sa susjednim državama. Predmet našeg istraživanja je da se utvrdi sličnost i kompatibilnost privredne strukture Srbije i Republike Srpske i da se oceni koliko su realne objektivne mogućnosti uspostavljanja, intenziviranja i širenja privredne saradnje i koliko su realna očekivanja da ekonomska saradnja ojača paralelne realnosti. i na taj način, indirektno, kroz jedinstveno tržište BiH, doprinijeti promociji ukupne saradnje Srbije i BiH i uspostavljanju mira u regionu.

Cilj analize nije utvrđivanje uslova za uspostavljanje autarhičnog sistema, već naprotiv, to je povećanje efikasnosti korišćenja resursa kroz širu i intenzivniju saradnju, zatim povećanje konkurentnosti i stvaranje pretpostavki za uključivanje u šire slobodno tržište. Naš cilj je da vladama obezbijedimo elemente za kreiranje strategija prilagođavanja privrednih struktura u cilju jačanja međusobne ekonomske saradnje. Želimo da proverimo da li je postojeći nivo međusobne saradnje Srbije i Republike Srpske intenzivan ili ekstenzivan, da li se zasniva na diferenciranim ili homogenizovanim proizvodima. Ova saznanja mogu biti osnova za kreiranje niza konkretnih mjera ekonomske politike koje mogu doprinijeti razvoju obje privrede.

Ovom analizom pokušava se, u okviru tržišnog modela privrede, u domenu uticaja države kroz stvaranje uslova za poslovanje i vođenje ekonomske politike, ponuditi rješenja za djelovanje vlada Republike Srpske i Srbije u cilju podsticanja međusobne saradnje. preduzeća. Slobodna trgovina između zemalja, a to je upravo slučaj između Republike Srpske, odnosno BiH i Republike Srbije, dobar je ambijent za postizanje koordinacije mjera ekonomske politike u cilju iskorištavanja efekata šireg tržišta. za razvoj obe privrede. BiH i Srbija su važne članice CEFTA-e. Ova grupa zemalja ima niz sličnih karakteristika u strukturi tražnje i sprovodi niz politika u liberalizaciji tržišta. Njihova intenzivnija ekonomska saradnja izgleda kao podsticaj za integraciju u Evropsku uniju. U tom pogledu, Linderova hipoteza (Linder, 1961) može postati osnova za uspostavljanje ekonomske dimenzije posebnih paralelnih odnosa između entiteta BiH i susjednih zemalja, kao i svih članica CEFTA-e. Prema Linderu, „potencijalna trgovina proizvodnim proizvodima je najintenzivnija među zemljama sa sličnom strukturom potražnje, odnosno

zemljama sa približno istim nivoom dohotka po glavi stanovnika“ (Linder, 1961, str. 107).

Činjenica je da Srbija i Republika Srpska, kao i cijela BiH, imaju sličnu strukturu tražnje i približno izjednačen nivo dohotka po glavi stanovnika *. Prema Linderovoj hipotezi, oni imaju potencijalne mogućnosti za razvoj prilično intenzivne trgovine ako proizvode diferencirane proizvode. Ovaj zaključak je upravo osnovna hipoteza ove studije. Linderova hipoteza je dobra teorijska osnova za ekonomsku dimenziju posebnih paralelnih odnosa bh. entiteta sa susjednim državama i kada je potvrđena i odbačena empirijskim istraživanjima. Kada se potvrdi da se međusobno trguje diferenciranim proizvodima i da se nastavi sa podsticajnom politikom diferencijacije proizvoda, a kada se ne potvrdi da, u interesu zajedničkog ekonomskog razvoja, treba primeniti strategiju diferencijacije i poticanje razvoja na osnovu diferenciranih proizvoda. Naša analiza ima za cilj da objasni da Linderova hipoteza ne implicira da treba prekinuti ekonomsku saradnju ako dve zemlje proizvode homogene proizvode. Naprotiv, naš cilj je da pokažemo da u ovom slučaju vlade treba da vode podsticajnu politiku diferencijacije proizvoda, koja će imati za cilj povećanje međusobne razmjene i postizanje rasta u obe privrede. Ozbiljnije i sveobuhvatnije studije o ekonomskoj saradnji privreda Srbije i Republike Srpske ne postoje. Uglavnom, u ozbiljnim referencama, ova saradnja se posmatra u kontekstu ekonomske saradnje zemalja nastalih nakon raspada SFRJ, ekonomske saradnje zemalja Zapadnog Balkana na putu evropskih integracija (Penev, 2013, Penev i Marušić, 2011, Evropska komisija, 2019, Kathuria, 2008) ili proširenje sektorske saradnje u regionu (Stojković, 2012). Ne postoji studija u kojoj se spominju posebni paralelni odnosi bh. entiteta sa susjednim državama i način njihovog ostvarivanja, iako imaju puni legitimitet na osnovu međunarodno verifikovanog mirovnog sporazuma. Osnovu za izračunavanje vrijednosti navedenih indikatora čine podaci republičkih zavoda za statistiku Republike Srpske i Srbije o obimu i strukturi robne razmjene Republike Srpske i Srbije u periodu 2018-2020. prema Standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji (SITC, Revizija 3, 1988).

* BDP po stanovniku, po paritetu kupovne moći (PPP), 2016. u Srbiji je iznosio 13720,09 US \$, a u BiH 11179,35 US \$ (izvor: <https://tradingeconomics.com/serbia/gdp-per-capita-ppp>, 5.6.2018). Iste godine BDP po glavi stanovnika Srbije iznosio je 5426,2 US \$, BiH 4808,4 US \$, a Republike Srpske 4706 US \$ (izvor: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>, 12.6.2018).

5. REZULTATI

Realizovana analiza predstavlja prvu fundamentalnu analizu međusobne razmjene i potencijalnih mogućnosti razmjene između privreda Republike Srpske i Srbije na osnovu analize sličnosti privreda, počev od Sporazuma o uspostavljanju posebnih paralelnih odnosa i uvažavanja postojeće tržišne strukture (EIB, 2020.). Iako je analizirani period (2018-2020) specifičan po nizu uticaja globalne ekonomske krize na promenu obima i strukture spoljnotrgovinske razmene, rezultati sprovedene analize otkrivaju niz specifičnosti u međusobnoj razmeni privreda Srbije i Republike Srpske.

Privreda Srbije je u analiziranom periodu bila najznačajniji spoljnotrgovinski partner privredi Republike Srpske. Privreda Republike Srpske je u Srbiju u prosjeku izvezla 18,13% ukupnog izvoza, a uvezla 20,77% od ukupnog uvoza, što je najviše kod jednog spoljnotrgovinskog partnera. Istovremeno, srpska privreda je najviše izvozila u BiH (10,91% ukupnog izvoza), ali je po značaju vrijednosti ostvarenog uvoza srpske privrede BiH na 9. mjestu (2,97%).

Provedena analiza je pokazala da „Federacija BiH u spoljnotrgovinskoj razmjeni sa Republikom Srbijom ima povoljniju poziciju od Republike Srpske“ (EIB, 2020, str. 64), što je upravo posljedica više povoljna privredna struktura, raznovrsnost i diferencijacija proizvoda. Osim toga, potvrđuje da tržište ne funkcioniše prema političkim opredeljenjima, već prema ekonomskim motivima učesnika.

Sa aspekta Linderove hipoteze, to je očekivan zaključak jer je struktura tražnje između BiH i Srbije komplementarnija od strukture tražnje između Srbije i Republike Srpske. U nastavku ćemo prikazati tabelu sa osnovnim rezultatima sličnosti i međuzavisnosti privreda Srbije i Republike Srpske i objasniti njihove implikacije na ukupnu ekonomsku saradnju i uspostavljanje paralelnih odnosa.

Tabela 9. Analiza spoljnotrgovinskih odnosa između Srbije i Republike Srpske (2018-2020)

Mjera	Vrijednost
Sličnost strukture uvoza i izvoza	Prosjek indeksa Finger-Kreinin za period 2018-2020: 45,88. Visoka sličnost izvoznih struktura Srbije i Republike Srpske.
Komplementarnost spoljnotrgovinske razmjene	Prosječna vrijednost indeksa komplementarnosti spoljnotrgovinske razmjene: 0,9012. Izuzetno visoka vrednost, ukazujući na komplementarnost između dve privrede.
Usklađenost izvoza	Prosječna vrijednost koeficijenta usaglašenosti izvoza: 87,63. Oštra konkurencija između izvoznika iz Republike Srpske i Srbije na tržištima trećih zemalja.
Intenzitet regionalne trgovine	Prosječna vrijednost indeksa regionalnog trgovinskog intenziteta u periodu 2018-2020: 97,98. Potencijal za povećanje međusobne spoljnotrgovinske razmjene.
Otvorenost ekonomija	Prosječna vrijednost indeksa otvorenosti privrede za Srpsku: 0,75; za Srbiju: 0,71. Visoka otvorenost privreda obe zemlje prema međunarodnoj trgovini.
Diverzifikacija ekonomija	Prosječna vrijednost indeksa diverzifikacije privrede za Srpsku: 9; za Srbiju: 5,6. Visok stepen diverzifikacije u izvozu obe privrede.
Regionalna koncentracija izvoza	Prosječna vrijednost Hirschmanovog indeksa za Srpsku: 0,32; za Srbiju: 0,25. Stabilno kretanje i relativno niska regionalna koncentracija izvoza.
Diverzifikacija izvoza	Prosječna vrijednost indeksa diverzifikacije izvoza za Srpsku: 0,58; za Srbiju: 0,41. Relativno visoka diverzifikacija izvoza.
Intraindustrijska trgovina	Najveće vrednosti indeksa unutarindustrijske trgovine za Srbiju: prerađivačka industrija (0,81), poljoprivreda (0,83), proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom (0,97); za Srpsku: prerađivačka industrija (0,73), poljoprivreda (0,55), proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom (0,49). Visok nivo intraindustrijske trgovine.
Preklapanje trgovine	Prosečna vrednost sektorskog indeksa intraindustrijske trgovine za Srpsku: 0,38; za Srbiju: 0,5. Potvrđuje karakteristike međusobnih spoljnotrgovinskih odnosa.

Izvor: računica autora

6. ZAKLJUČAK

Komplementarnost i sličnost privreda Republike Srpske i Srbije nisu valorizovani sa aspekta Sporazuma o posebnim paralelnim odnosima i nikada nisu bili presudni za utvrđivanje zajedničke strategije u razvoju pojedinih delatnosti ili zajedničkog predstavljanja dve privrede na trećim

tržištima. Relativno visok stepen sličnosti strukture izvoza pokazuje da su izvoznici iz Republike Srpske i Srbije često konkurenti na trećim tržištima. Najveći uticaj na sličnost strukture izvoza ima uvoz u okviru prerađivačke industrije (proizvodnja prehrambenih proizvoda, proizvodnja osnovnih metala, proizvodnja gotovih metalnih proizvoda) što je od posebnog značaja za razvoj obe privrede. Vrijednost koeficijenta usklađenosti trgovine u analiziranom periodu (87,63) potvrđuje da su izvoznici iz Srbije i izvoznici iz Srpske oštra konkurencija na tržištima trećih zemalja. Tržišta trećih zemalja na kojima izvoznici iz obe ekonomije diktiraju nivo konkurencije i ne tolerišu bilo kakav oblik zajedničkog predstavljanja koji bi narušio konkurenciju.

Analiza je potvrdila visoku usklađenost strukture izvoza Republike Srpske i uvoza Srbije i obrnuto, odnosno veliki broj proizvoda koje izvozi privreda Republike Srpske istovremeno uvozi Srbija, a veliki broj proizvoda koje Srbija izvozi istovremeno uvozila Republike Srpska. Shodno tome, postoje velike potencijalne mogućnosti za uspostavljanje široke saradnje između dvije privrede u proizvodnji niza roba i pružanju usluga u različitim djelatnostima. Sa relativnog aspekta, velike su potencijalne mogućnosti komplementarnosti dvije ekonomije, iako je, sa aspekta apsolutnih vrijednosti, nivo međusobne razmjene u nizu aktivnosti mali, odnosno potencijalne mogućnosti se ne koriste. Nedovoljna iskorišćenost komplementarnosti ekonomija proizilazi iz niskog nivoa industrijske proizvodnje, relativno malog izvoza i ograničenih mogućnosti potrošnje u obe privrede.

Iako postoje velike potencijalne mogućnosti za privrednu saradnju, Republike Srpska i Srbija imaju relativno malu spoljnotrgovinsku razmjenu i relativno malu ekonomsku zavisnost dvije privrede. Praktično, obje ekonomije su neodržive kao autarگیčne ekonomije u postojećem obliku. Dakle, zavisnost privrede Republike Srpske od spoljnotrgovinske razmjene je veća nego u slučaju srpske privrede. Osim toga, imajući u vidu da je Srbija najznačajniji spoljnotrgovinski partner Republike Srpske, zavisnost privrede Republike Srpske od trgovine sa Srbijom je mnogo veća od zavisnosti srpske privrede od privrede Republike Srpske. To znači da bi Srpska trebalo da posveti relativno veću pažnju spoljnotrgovinskom sistemu i politici, posebno kada je riječ o bilateralnoj tandi između BiH i Srbije, uključujući i pokretanje regulisanja stimulativnih uslova za saradnju kompanija iz dvije zemlje, kao i

regulacije. povoljnih bilateralnih odnosa BiH i Srbije kao opšteg okvira ekonomske saradnje. Time ćemo dobiti pretpostavke za provjeru svih ostalih prednosti međusobne ekonomske saradnje. Obje ekonomije su visoko diverzifikovane, što smanjuje njihovu osjetljivost na globalne poremećaje i smanjuje rizik za bilateralnu trgovinu uslijed nereda u drugim zemljama. Međutim, visok nivo diversifikacije takođe može otežati podsticanje izvoza vladi i smanjiti motivaciju za spoljnotrgovinsku razmjenu. Također, obe ekonomije su zavisne od relativno malog broja proizvoda u svom izvozu, što ih čini ranjivim na pad tražnje za tim proizvodima na globalnom tržištu. Trebalo bi raditi na povećanju izvoza raznovrsnih proizvoda kako bi se povećala stabilnost. Vrijednost izvoza Republike Srpske je više koncentrisana u odnosu na Srbiju, ali to ne predstavlja preveliki rizik. Ipak, povećanje regionalne koncentracije izvoza može donijeti veću otvorenost za prosperitet u zemljama u koje se izvozi. Intraindustrijska trgovina između ove dvije ekonomije ima veliki značaj za njihovu spoljnotrgovinsku saradnju. Srbija ima veću intraindustrijsku trgovinu zbog svoje veće ekonomije i konkurentnosti. Međutim, u nekim sektorima, indeks unutarindustrijske trgovine je nizak, što ukazuje na potrebu za povećanjem konkurencije i diferencijacije proizvoda. Linderova hipoteza ukazuje na potrebu za povećanjem specijalizacije u proizvodnji i inovacijama u kreiranju i diferencijaciji proizvoda kako bi se povećala ekonomska saradnja između ove dvije ekonomije. Obe ekonomije trebaju povećati učešće prerađivačke industrije u bruto domaćem proizvodu i koristiti ekonomiju obima i inovacije kako bi povećale konkurentnost i diversifikaciju proizvoda. Evropske integracije BiH i Srbije takođe igraju ključnu ulogu u njihovoj ekonomskoj saradnji, a obe zemlje trebaju podržavati regulisanje bilateralnih odnosa unutar institucija EU i CEFTA-e.

U zaključku, iako postoje izazovi i potreba za unapređenjem ekonomske saradnje između BiH i Srbije, postoje i značajne mogućnosti za povećanje trgovine i konkurencije kroz diversifikaciju i inovacije u proizvodnji.

LITERATURA

1. Bojnec, S., & Ferto, I. 2014. Izvozna konkurentnost mliječnih proizvoda na globalnim tržištima: slučaj zemalja Europske unije, *Journal of dairy science*, 97(10), 6151-6163.
2. Brkić, S. i Balić, S. 2014. Komparativne prednosti Bosne i Hercegovine u trgovini sa glavnim partnerima iz Evropske unije, *Zbornik radova - Sarajevo Business and Economics Review (SBER)*, (33), 31-52.
3. Erkan, B. & Satacoban, K. 2020. Komparativna analiza konkurentnosti u izvozu robe zasnovane na nauci u odnosu na Tursku i zemlje EU+13, *Međunarodni časopis za biznis i društvene nauke*”, 5, 8(1), 117-130.
4. EIB (Ekonomski institut Banja Luka) 2020. Sličnost i komplementarnost privredne strukture Republike Srpske i Republike Srbije kao osnove jačanja ekonomske saradnje, Banja Luka
5. Evropska komisija, 2019. Zapadni Balkan u tranziciji, *Evropska ekonomija, Povremeni listovi* 46, Brisel
6. Fajgelbaum, PD, Gene M. Grossman, GM, i Helpman, E., 2014. Linderova hipoteza za direktna strana ulaganja, radni dokument NBER-a br. 17550, objavljen u oktobru 2011., revidiran u avgustu 2014., <http://www.nber.org/papers/w17550>, 14.04.2023.
7. Kenen, P. 1994, *Međunarodna ekonomija*, treće izdanje. Cambridge: Cambridge University Press
8. Kurtović, S., Jokić, B. i Pavlović, N. 2014, *Necarinske barijere i njihov uticaj na trgovinske tokove u okviru CEFTA 2006: studija slučaja Bosne i Hercegovine*, (7).
9. Rauh, A., 2010. Empirijska analiza Linderove hipoteze: Slučaj njemačke trgovine unutar Evrope, *The American Economist*, Svezak: 55, Broj 2, strana(e): 136-141, Članak prvi put objavljen na internetu: 1. septembra 2010; Broj objavljeno: 1. novembra 2010., <https://doi.org/10.1177/056943451005500214>
10. Niem, LD, 2016. Linderova hipoteza i trgovina kvalitetnim diferenciranim dobrima: slučaj kozmetičke industrije Kine, *Moderna ekonomija*, 7, 307-313. <http://dx.doi.org/10.4236/me.2016.73033>

11. Mojsoska-Blazevski, N., Petreski, M. 2023. Trgovina Zapadnog Balkana sa EU i CEFTA 2006: dokazi iz Makedonije, MPRA dokument, br. 41942
12. Madžar, M. i drugi, 2000. Ekonomska integracija na teritoriji bivše Jugoslavije - na putu ka evropskoj integraciji, Ekonomski institut Beograd
13. Moraliyska, M., 2015. Regionalna ekonomska saradnja na Zapadnom Balkanu i njen uticaj na Bugarsku, Ekonomske alternative, broj 1, 2015, str. 100-117.
14. Petreski, M. 2023. Analiza trgovine jugoistočne Evrope: Uloga za endogenu CEFTA-2006?, Finansije i trgovina tržišta u razvoju, 49(5), 26-44.
15. Seymen, D. 2019. Spoljnotrgovinska struktura i konkurentnost Turske, (na turskom), DEU Publications, Izmir. ISBN:978-975-441-262-8.
16. Seymen, D., & Gumutekin, B. 2022. Intenzivna trgovina robom za istraživanje i razvoj i konkurentnost Turske na tržištu Evropske unije, Dokument za diskusiju
17. Zenić-Zeljковиć, J. 2021. Uticaj CEFTA sporazuma 2006 na trgovinu industrijskim proizvodima Srbije u regionu: uslovi, problemi i perspektive, CEFTA 2006-Izazovi i mogućnosti, Zbirka eseja, ISAC Fond, Beograd.
18. Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine, <https://komorabih.ba/>